

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.178.2>

Data przesłania artykułu: 12.07.2022

Data akceptacji artykułu: 21.02.2023

OKSANA BARANIVSKA

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska

(Jagiellonian University, Cracow, Poland)

Навчальний переклад і лінгводидактика

Didactic translation in glottodidactics

Abstract

Due to the increase of the importance of translation in the modern world, the profession of translator has gained some popularity — especially among those who study foreign languages. The article discusses the role of translation in teaching Ukrainian as a foreign language, where translation is suggested as the fifth language skill (following speaking, writing, etc). The possibilities for the development of translation competence together with the role of didactic translation in a Ukrainian class for foreign language learners have been analyzed herein. Moreover, the article presents some methodological recommendations for a variety of text types as well as a choice of useful translation exercises for teaching Ukrainian as a foreign language.

Keywords: Ukrainian language, foreign language, didactic translation, translation exercises, translation techniques

Тлумачення дыдактычнае а глотодыдактыка

Streszczenie

W związku z rosnącą rolą przekładu we współczesnym świecie zawód tłumacza staje się coraz bardziej popularny, przede wszystkim wśród tych, którzy uczą się języka obcego. Artykuł omawia rolę przekładu w nauczaniu języka ukraińskiego jako obcego oraz propozycję tłumaczenia jako piątej kompetencji językowej (obok mówienia, pisania itp.). Zostały w nim przeanalizowane możliwości rozwoju kompetencji tłumaczeniowych i rola tłumaczenia dydaktycznego na zajęciach z języka ukraińskiego w grupie obcojęzycznej. W tekście zawarto rekomendacje metodyczne dotyczące tłumaczenia różnych typów tekstów oraz propozycje ćwiczeń z przekładu do wykorzystania na zajęciach.

Słowa kluczowe: język ukraiński, język obcy, tłumaczenie dydaktyczne, ćwiczenia tłumaczeniowe, techniki tłumaczeniowe

Вступ

Зі зростанням значення перекладу в сучасному світі щораз популярнішою стає професія перекладача, зокрема і серед тих, хто вивчає українську мову як іноземну. Роль перекладу як однієї зі складових елементів процесу вивчення і навчання іноземної мови є актуальною і, на наш погляд, надзвичайно важливою, адже переклад — як усна, так і письмова форми — ще до сьогодні сприймається як „бідний родич” стосовно чотирьох „справжніх” компетентностей. Поряд із читанням, слуханням, говорінням, письмом перекладу теж належить вагоме місце. Проте сучасна методика навчання іноземних мов дещо відсуває його в тінь, ставлячи на перше місце комунікативний метод. Та чи варто аж так відмовлятися від перекладу? Не йдеться про те, що його роль має бути стрижневою, а про те, що його бажано використовувати поряд з іншими методами навчання. Переклад — один із найбільш природних, найбільш поширених прийомів, який пропонують на заняттях з іноземної мови і використовують з метою більш ефективного оволодіння мовою. Це може також бути підготовкою до перекладацької діяльності в майбутньому, проте важливо пам'ятати, що переклад на заняттях з іноземної мови і переклад у професійній діяльності дуже різняться: відмінності передовсім стосуються прийомів, які використовують на заняттях з іноземної мови, і прийомів, поширених на заняттях із підготовки професійних перекладачів.

Переклад у дидактиці, а також навчання перекладу послуговуються подібною, а навіть часто тією самою технікою розвивання певних мовних умінь і навичок (Płusa, 2007, с. 13). Проблематика використання перекладу у процесі вивчення мови не є новою: час від часу з'являються дослідження і дискусії, що стосуються цього питання. Насамперед вони скеровані до викладачів іноземних мов. Серед них можемо виокремити праці А. Пшейбіша (Przejbisz, 1979, с. 357–376), Ф. Гручі (Grucza, 1979), П. Плузи (Płusa, 2007), П. Юзьвікевича (Józwickiewicz, 2007, с. 212–218), О. Баранівської (Баранівська, 2013, с. 17–21), І. Яновської (Janowska, 2016, с. 37–53), Є. Пенькоса (Pieńkos, 2003, с. 331–342).

А. Пшейбіш у праці *Rola tłumaczenia w nauczaniu języków obcych* подає два твердження, з якими важко не погодитися. По-перше, „переклад, який робить учень під час вивчення іноземної мови, є передовсім прийомом, за допомогою якого реалізуються певні дидактичні цілі, зокрема: розуміння іноземної мови, опанування лексики і розуміння граматичної будови, уміння висловити думку тощо” (Przejbisz, 1979, с. 359), а по-друге, „переклад є тільки одним із дидактичних прийомів, що використовуються в сучасній методиці навчання іноземних мов” (Przejbisz, 1979, с. 362). Про роль перекладу в навчанні іноземних мов писав Ф. Груча. На його думку, погляди методистів, які вважають переклад неістотним під час навчання іноземних мов, є науково не обґрунтовані (Grucza, 1979, с. 326), адже „всі засоби,

які є ефективними, потрібно використовувати у процесі навчання іноземних мов” (Grucza, 1979, с. 323).

Прихильники перекладу (на заняттях з іноземної мови) висувають такі аргументи: 1) переклад полегшує розкодування структур і елементів іноземної мови завдяки порівнянню рідної мови з іноземною; 2) переклад сприяє подоланню мовної інтерференції. Натомість їхні опоненти вважають, що саме переклад є постійним джерелом інтерференції, а це, звісна річ, негативно впливає на вивчення мови (Pieńkos, 2003, с. 333).

Навчальний переклад (або як його ще називає польська філологиня Івона Яновська — педагогічний) у лінгводидактиці існує вже упродовж віків. Згідно з дослідницею, „вправи з перекладу сприймали як штучні завдання, а головною метою їх була перевірка розуміння та опанування граматики” (Janowska, 2016, с. 37). Проте сучасна методика навчання іноземних мов акцентує передовсім на комунікативному методі. Однак варто звернути увагу на те, що цей метод „не відкидає навчального перекладу, а навпаки пропонує новий підхід до перекладу на заняттях з іноземної мови: йдеться про переклад з іноземної мови рідною мовою, про відтворення в рідній мові основного змісту іншомовного тексту” (Janowska, 2016, с. 44).

Навчальний переклад у лінгводидактиці

У *Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти* (Europejski system opisu kształcenia językowego) згадується про застосування перекладу як одного з методів мовних комунікативних компетентностей (ESOKJ, 2003, с. 24). І хоча тут переклад визнається як одне з умінь, проте немає однозначної позиції в лінгводидактиці: бракує інформації про рівні володіння й уточнення, чи / як і в якому обсязі використовувати його в щоденній навчальній практиці. Слушно зауважує І. Яновська, що

інтерпретація тексту в *Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти* щодо використання перекладу дуже неоднорідна: деякі вважають його цікавим, придатним прийомом, що допомагає у вивченні іноземної мови, натомість інші вважають це як пропозицію процедур, призначених для професійного навчання перекладачів (Janowska, 2016, с. 45).

Навчальний переклад поширений у різних варіантах, але про нього можемо найчастіше говорити тоді, коли учасниками навчального процесу є студенти, які послуговуються однією мовою (наприклад, у польськомовній аудиторії), тобто коли маємо справу з двомовним навчанням. Якщо ж, скажімо, у групі є студенти з різних країн, які на щодень послуговуються різними мовами (рідна мова в кожного інша), то переклад на заняттях майже неможливий, адже не так просто знайти викладача, який би володів кількома іноземними мовами, зокрема малопоширеними.

Здавалось би, про переклад можна говорити тільки тоді, коли в студента вже сформувалися певні знання, уміння і навички з іноземної мови. З одного боку, це так. Проте ці вміння і навички формуються завдяки перекладові, адже останній може функціонувати як на вербальному, так і на текстовому рівнях, він може впливати на розвиток окремих компетентностей. При перекладі тексту (як з мови А мовою Б, так і навпаки) розвиваються вміння сприйняття тексту, читання, а далі — графічного запису, натомість в усному перекладі розвиваються вміння слухати, сприймати текст, у результаті — вербалізувати (Jóźwikiewicz, 2007, с. 213).

Із перекладом ми стикаємося з самого початку вивчення мови, коли робимо найелементарніший переклад простих речень, іноді складних (максимально з двома граматичними основами). Проте вивчення мови не полягає в зазубрюванні „сухих” слів, без їхнього контекстуального наповнення. По-перше, якщо слово належить до самостійних частин мови, то вимагатиме керування, яке найкраще (і найпростіше) можна виявити в тексті. По-друге, перекладаючи текст, одразу маємо перед очима обидві конструкції — мовою джерела і мовою перекладу (Баранівська, 2013, с. 19). Те, наскільки студент добре зрозумів текст — письмовий або усний, може виявитися в перекладі рідною мовою, а також з рідної іноземною: наявність помилок у перекладі буде тим індикатором, який покаже і підкаже викладачеві, що можна зробити, щоб цей переклад удосконалити і мінімалізувати міжмовну інтерференцію.

Коли говоримо про переклад на заняттях з української мови як іноземної, маємо на увазі переклад як українською (в нашому випадку з польської), так і з української (польською). Навіть попри те, що під час перекладу в один бік (наприклад, тільки українською) запам'ятається більше граматичних конструкцій і лексики, цього може виявитися замало, оскільки вивчення лексики також буває ефективним під час перекладу текстів рідною мовою (з іноземної).

Комунікативний метод, який сьогодні домінує, теж є важливим у вивченні мови, але для підготовки філологів-україністів цього методу замало. Чому? Річ у тому, що у філолога-україніста повинні бути розвинені однаково всі компетентності: граматична, лексична, стилістична, орфографічна. Якщо ж навчання мови базуватиметься тільки на комунікативному методі, уміння грамотно писати і висловлювати свою думку може (хоча не завжди), у зв'язку з цим, трохи „кульгати”.

Комунікативний метод, на нашу думку, є важливим на курсах іноземних мов, та аж ніяк не може бути єдиним і базовим на заняттях з іноземної мови як основної спеціальності.

Метою навчального перекладу є його використання не тільки як чинника, що допомагає краще оволодіти іноземною мовою. Такий тип перекладу є своєрідним тестом мовних компетентностей (Pieńkos, 2003, с. 339) і сприяє:

- 1) кращому розумінню іноземної мови;
- 2) полегшенню опанування нової лексики з іноземної мови, а також граматики.

Для того, щоб якнайкраще реалізувати названі цілі, для перекладу варто добирати тексти, які:

- а) нові, невідомі, але не надто складні (без багатозначних слів, омонімів тощо);
- б) містять мовний матеріал (граматику, лексику і фразеологію, закріплення яких є суттєвими для вивчення іноземної мови).

Обсяг тексту повинен відповідати рівневі володіння мовою. На початковому етапі рекомендується перекладати з іноземної мови рідною, а вже на середньому і вищому рівнях (принаймні з B1–B2) — іноземною. Також варто пам'ятати, щоб не ставити високих вимог до перекладу художніх текстів, адже переклад є однією з навчальних (дидактичних) функцій, які використовуються під час вивчення мови. Як зазначає Ф. Груча (Grucza, 1979; Grucza, 1981), у навчальному перекладі треба використовувати тексти щоденного мовлення (*teksty potoczne*).

Вправи з перекладу

На заняттях з іноземної мови можна запропонувати ряд вправ з перекладу, які варто поділити на дві групи: міжмовний переклад і внутрішньомовний переклад. Перша група вправ дає більше можливостей для перекладу, зокрема, це можуть бути:

- 1) аналіз неправильно перекладених слів чи конструкцій;
- 2) спроба перекладу неперекладних слів (дискусія);
- 3) порівняння різних варіантів перекладу того самого речення чи фрагмента тексту.

Серед інших завдань із перекладу (а це вже залежить від рівня володіння мовою) можуть бути:

- 1) переклад опису одного вибраного туристичного об'єкта;
- 2) переклад списку документів для подання до закладу вищої освіти чи до відділу з питань іноземців;
- 3) переклад рецепта найпростішої страви;
- 4) переклад ділової кореспонденції (мотиваційного листа, інформаційного листа, листа-запрошення, листа-подяки тощо);
- 5) переклад автобіографії, CV.

Завдяки перекладові можна перевіряти знання іноземної мови, за умови, якщо такі вправи були використані під час занять, наприклад:

- 1) переклади фрагментів публіцистичних (передовсім газетних) текстів. На вищих рівнях (C1–C2) можуть бути цілі тексти;

2) переклад іноземною мовою раніше перекладеного тексту рідною мовою;

3) переклад рекламних текстів.

Переклад і вивчення іноземної мови (у нашому випадку української) пов'язаний з іншими дисциплінами, адже на всіх рівнях вивчення мови подають інформацію про культуру, історію, літературу, для читання пропонують сучасні неперекладні тексти з різних галузей, а це все також сприяє підготовці майбутніх перекладачів.

На заняттях з іноземної мови студенти повинні виконувати вправи з усного і/або письмового перекладу. У будь-якому разі такі вправи роблять заняття цікавішими, зрештою, додають студентам мотивації.

Плюсом письмових перекладів є робота з текстом, а не з окремими словами чи вирваними реченнями з контексту. Це сприяє тому, що студенти глибше розуміють значення тексту, а також краще пізнають мову, зрештою, розвивають усі мовні компетентності. Переклад складніших фрагментів чи текстів, які іноді можуть містити приховану інформацію, змушує студентів глибше ознайомитися з позамовними явищами. Натомість усний переклад на заняттях готує, певною мірою, до професії перекладача: студенти вчать-ся контролювати свій голос, емоції, що є дуже важливим у майбутній професійній перекладацькій діяльності.

У підручниках з української мови як іноземної, виданих у Польщі, вправи з перекладу є — як з української польською мовою, так і з польської українською (Zinkiewicz-Tomanek, Baraniwska, 2012; Zinkiewicz-Tomanek, Baraniwska, 2013; Antoniów, Romaniuk, Synczak, 2014; Romaniuk, Saniewska, 2017; Jakubowska-Krawczyk, Romaniuk, Saniewska, 2018). На початковому і на середньому рівнях це зазвичай окремі речення (Zinkiewicz-Tomanek, Baraniwska, 2012; Zinkiewicz-Tomanek, Baraniwska, 2013), на вищих рівнях (починаючи з C1) є вже цілі тексти (Antoniów, Romaniuk, Synczak, 2014; Romaniuk, Saniewska, 2017; Jakubowska-Krawczyk, Romaniuk, Saniewska, 2018). Проте викладач може збільшити цю кількість вправ із підручників, додавши свої, особливо такий прийом буде корисний для студентів тому, що вправи в підручнику для них певною мірою знайомі, тобто студенти їх бачать. Вправи, які запропонує викладач, є цілком новими (звичайно, не маємо на увазі, що на рівні B2 чи C1 студенти отримають текст для перекладу з галузі молекулярної біології чи переклад цивільного кодексу або нормативно-правових актів).

Польські дослідниці Т. Томашкевич (Tomaszkiewicz, 1983) і Г. Пшеходзька (Przechodzka, 2004) у статтях, присвячених перекладові, пропонують ряд вправ, які можна використати на заняттях з іноземної мови. Це, наприклад:

1) переклад речення або фрагмента тексту, що містить нову лексику, із застосуванням лексичних пасток (вплив інтерференції);

2) письмовий переклад іноземною мовою тексту, який читає вчитель (викладач) рідною мовою;

3) переклад пар речень, які містять багатозначні слова, омоніми, антоніми;

4) переклад тексту рідною мовою, потім знову іноземною і порівняння двох різних перекладів того самого тексту;

5) переклад газетних і рекламних текстів рідною мовою;

6) двобічний переклад тексту, у якому по черзі подаються слова як рідною мовою, так іноземною, т. зв. „гібридні” вправи.

Залежно від рівня володіння іноземною мовою на заняттях з практичної мови можна запропонувати ще й інші вправи:

1) перекласти речення, які містять фразеологізми;

2) перекласти (знайти відповідники) речення (прислів'я) рідною мовою:

Де багато господинь, там хата не метена.

Прийде коза до воза.

Ми родичі: ваші собаки їли, а наші на ваших через тин гавкали.

3) перекласти речення українською мовою, а потім передати цей переклад своєму колезі, який перекладе це речення польською (ланцюжок можна зробити довшим і залучити п'ять–шість осіб, тобто групу поділити на дві-три підгрупи);

4) поєднати прислів'я: у колонці ліворуч подати польською мовою (рідною), а в колонці праворуч — еквівалент українською.

Напр.

Koniec języka za przewodnika.

Wpuścili kozę do ogrodu.

Niedaleko pada jabłko od jabłoni.

Яблуко від яблуні недалеко падає.

Язик до Києва доведе.

Такий сторож з вовка при вівцях, як з кози при капустах.

5) на місці крапок у тексті вставити перекладені слова з довідки (слів можна запропонувати більше):

abonent, wybór, niepodległość, kot, sklep, rezygnować, abonament

У цій є великий дитячого взуття.

..... тимчасово поза зоною.

Цього так мало як наплакав.

Не буду від таких смачних вареників.

6) зробити кілька варіантів перекладу одного речення (фрагмента), наприклад:

Jestem nauczycielką fizyki — Я вчителька фізики. Я є вчителькою фізики. Працюю вчителькою фізики. Моя професія — вчитель фізики.

7) слова чи словосполучення, подані в дужках, перекласти українською/польською мовою. Наприклад:

Кав'ярні і ресторани ... (mieszczą się na parterach) житлових будинків. Хочу купити якусь дрібничку ... (w sklepie z pamiątkami). Вчора ми були в театрі і ... (oglądaliśmy interesujący spektakl). Діти граються ... (na placu zabaw). Мої батьки дуже люблять ... (spacerować bulwarem). Щоби ... (dostać się na plac), вам треба ... (skręcić w lewo). Скажіть, будь ласка, як ... (dojechać do dworca) (Zinkiewicz-Tomanek, Baraniwska, 2012, с. 278).

Корисними на заняттях з перекладу або на практичних заняттях з мови будуть вправи з внутрішньомовного перекладу з використанням запозиченої лексики, яку останнім часом аж надмірно вживають порівняно з питомою українською лексикою, хоча більшість запозичених слів має свої українські відповідники. Проте в сучасному світі важко обійтися без запозиченої лексики, бо вона певною мірою теж збагачує мовлення. Відтак завдання, у яких треба подати українські відповідники до запозичень, теж знадобляться. Наприклад: *ліга – спілка, об'єднання; голкіпер – воротар; скотч – клейка стрічка; сервіс – послуги; акцентувати – наголошувати; шанс – нагода, можливість; ідеальний – бездоганний, довершений* та ін. Завдання можна урізноманітнювати, пропонуючи для перекладу цілі речення (спочатку перекладу внутрішньомовного), що містять запозичену лексику: *Голкіпер іспанського клубу задебютує в матчі своєї збірної і за умови хорошої гри має всі шанси вийти з резерву та закріпитися в основі.*

На старших курсах можемо теж запропонувати такі вправи: зробити внутрішньомовний переклад із використанням якнайбільшої кількості слів-синонімів, дібраних до кожного слова в реченні, щоб не змінити змісту (це завдання ми давали студентам першого курсу магістратури). Наприклад, перше речення:

Чоловік подарував коханій дружині червоні троянди.

Ось які відповіді ми отримали:

— чоловік: *коханий, милий, любий;*

— подарував: *вручив, дав, спрезентував, обдарував (дружину);*

— коханій: *єдиній, найдорожчій, милій;*

— дружині: *жінці, своїй половині, своїй законній;*

— *червоні троянди: багряні троянди, пурпурові троянди, темно-червоні троянди, полум'яні квіти, букет червоних троянд (квітів).*

Крім письмових завдань, пов'язаних із перекладом, не варто залишати „поза кадром” й усних вправ, наприклад:

1) один студент ставить питання рідною мовою (напр., польською), а другий студент відповідає на це питання іноземною (напр., українською). Теми можуть бути довільні, але відповідати рівням володіння мовою. Наприклад: туризм, цікаві місця у вашій країні, спорт, найновіші польські фільми, книжковий ринок у Польщі / в Україні тощо, наприклад:

- A. Jesteś na Ukrainie po raz pierwszy?
 B. Ні, я вже бував тут тричі.
 A. W jakich miastach byłeś?
 B. У Києві і Львові, в Одесі і Харкові.
 A. A Karpaty widziałeś?
 B. Ні, саме цього року будемо кілька днів в Івано-Франківську, а потім поїдемо в Карпати.
 A. Świetnie! Jest tam bardzo ładnie.

чи

- A. Який твій улюблений вид спорту?
 B. Zapasy.
 A. Класична (греко-римська) чи вільна?
 B. Najpierw trenowałem zapasy w stylu klasycznym, później zdecydowałem się na styl wolny.
 A. Які твої особисті досягнення?
 B. Jestem dwukrotnym mistrzem Ukrainy, srebrnym medalistą mistrzostw Europy oraz uczestnikiem Igrzysk Olimpijskich.

2) подібно до вправ з письмового перекладу зробити усну версію: викладач подає одне-два речення рідною мовою студентів, перший студент перекладає це іноземною, другий студент цей переклад здійснює своєю мовою, третій — почутий переклад іноземною, четвертий — знову рідною і т. д. Насамкінець потрібно порівняти оригінальне речення з останнім реченням (яке теж повинно бути мовою оригіналу).

Ми подали тільки по кілька вправ — як письмових (більшість), так і усних. Кожен викладач може урізноманітнювати заняття залежно від рівня групи, а також від її складу (чи то в групі будуть тільки поляки, чи то, наприклад, також і українці).

Висновки

Самостійне підготування вправ для перекладу вимагає від викладача не тільки креативності, кропіткої роботи, а передовсім знання іноземної мови — мови групи, з якою працює. Варто добирати, а також опрацьовувати матеріали так, щоб переклад відповідав рівневі володіння мовою. Сподіваємося, що запропоновані вправи стануть у пригоді всім, хто прагне завдяки цій п'ятій компетентності пришвидшити процес опанування іноземної мови.

Скорочення

ESOKJ — Europejski system opisu kształcenia językowego — Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти.

Бібліографія

- Баранівська, О. (2013). Роль перекладу в навчанні української мови як іноземної. В: *Studia Ukrainica Posnaniensia, 1*, s. 17–21 [Baraniv's'ka, O. (2013). Rol' perekladu v navchanni ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi. W: *Studia Ukrainica Posnaniensia, 1*, s. 17–21].
- Antoniw, O., Romaniuk, S., Synczak, O. (2014). *Україна-Польща. Dialog kultur. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego CI*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*. Warszawa: CODN 2003.
- Grucza, F. (1979). *Nauczanie języków obcych a tłumaczenie*. W: F. Grucza (ред.), *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975: wybór artykułów z zakresu dydaktyki ogólnej* (s. 314–326). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jakubowska-Krawczyk, K., Romaniuk, S., Saniewska, M. (2018). *Українською про культуру: Podręcznik do nauki języka ukraińskiego*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Janowska, I. (2016). *Od metody gramatyczno-tłumaczeniowej do mediacji językowej. Tłumaczenie w dydaktyce języków obcych*. W: E. Lipińska, A. Seretny (red.), *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym kształceniu językowym* (s. 37–53). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Jóźwikiewicz, P. (2007). *Przekład a proces nauczania języka ukraińskiego*. W: *Teoriya i praktyka vykladannya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi: zbirnyk naukovykh prais'*, 2. (s. 212–218). L'viv: Vydavnychy tsestr LNU imeni Ivana Franka.
- Pieńkos, J. (2003). *Podstawy przekładoznawstwa: Od teorii do praktyki*. Zakamycze: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Płusa, P. (2007). *Rozwijanie kompetencji przekładu i kształcenie tłumaczy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Przechodzka, G. (2004). *Ćwiczenia translacyjne jako jedna z technik wspomagających nauczanie języka polskiego jako obcego*. W: A. Seretny, W. Martyniuk, E. Lipińska (red.), *Opisywanie, rozwijanie i testowanie znajomości języka polskiego jako obcego* (s. 53–60). Kraków: UNIVERSITAS.
- Przejbisz, A. (1979). *Rola tłumaczenia w nauczaniu języków obcych*. W: F. Grucza. (red.), *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975: wybór artykułów z zakresu dydaktyki ogólnej* (s. 357–376). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Romaniuk, S., Saniewska, M. (2017). *Українською без мабї. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego. Poziom zaawansowany wyższy*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Tomaszkiewicz, T. (1983). Zastosowanie przekładu w procesie nauczania. *Języki Obce w Szkole*, 3, s. 167–173.
- Zinkiewicz-Tomanek, B., Baraniwska, O. (2012). *Język ukraiński dla początkujących (z CD)*, Kraków: Petrus.
- Zinkiewicz-Tomanek, B., Baraniwska, O. (2013). *Język ukraiński dla średniozaawansowanych (z CD)*, Kraków: Petrus.